

Houzar, Petr

Pramenná základna

In: Houzar, Petr. *Předbělohorská znaková privilegia pro česká, moravská a slezská města, městečka a vsi*.
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2025, pp. 47-50

ISBN 978-80-280-0625-9; ISBN 978-80-280-0626-6 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81981>

Access Date: 05. 07. 2025

Version: 20250703

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 PRAMENNÁ ZÁKLADNA

V průběhu sběru dat k předbělohorským znakovým listinám bylo zjištěno, že pro získání relevantních údajů jedním člověkem není možné ani efektivní ověřit uložení veškerých dostupných pramenů v paměťových institucích, a proto bude zohledněn vždy primární pramen, tedy takové vyhotovení, které se dochovalo v plném znění. Kromě toho muselo být zohledněno hledisko právní relevance textů, tudíž měly absolutní přednost v originále dochované na pergamentu psané listiny. Pokud se listina nebo její obrazová reprodukce nedochovala, muselo dojít k využití ověřených opisů. Nejčastěji měly podobu panovnických konfirmací, které obsahovaly in extenso opsané privilegium a často i malbu znaku. V jiných případech se dochovaly vidimy, tedy opisy ověřené pečeti příslušného královského města. Vyjma listiny pro Chotusice, jejíž originál je uložen v Národním archivu, se všechny uvedené materiály nacházely ve státních okresních archivech (dále jen SOKA) či archivech měst, jmenovitě listina pro Třebovice je uložena v Archivu města Ostravy a listina pro Plzeň v Archivu města Plzně. Ve dvou případech se pohřešuje originální listina, avšak existuje alespoň její obrazová reprodukce. Jedná se o listiny pro Jiřetín pod Jedlovou a Loučnou pod Klínovcem. Zatímco první jmenovaná se nachází v SOKA Děčín, pro druhou bylo nutné se obrátit na městskou knihovnu v Žitavě.

V četných případech došlo k využití salbuchů, tedy obsáhlých královských register, které uchovává Národní archiv. Zjednodušeně můžeme říci, že se jedná o dvojí formu panovnických register. První forma dochovaných register pochází z období vlády Ferdinanda I. a Maxmiliána II. Hovoříme o kancelářských knihách, do nichž byly opisovány koncepty privilegií, v nichž docházelo k vynechávání opakujících se formulací.¹⁵⁷ Dagmar Culková přímo k salbuchům uvádí, že

157 Viz např. inventář k fondům Stará manipulace a Salbuchy v Národním archivu, jež sestavili František Roubík, Josef Kollmann a Dagmar Culková; dále viz např. FIALA, Michal: *Tři studie k české*

„registra vznikala současně s vyhotovením písemnosti, někdy ovšem i s určitým časovým odstupem, bylo-li agendy velké množství, nikoli jako organická součást kancelářského postupu. /.../ Zápisy daly se podle konceptu, který zůstával v registratuře, kdežto originál byl doručen adresátovi“. ¹⁵⁸ Opisy začínaly zvětšeným nadpisem ve formě regestu. Jednou ze zkracovaných formulí byla intitulace, a proto obsahuje pouze začáteční slova doplněná zkratkou „a tak dále“ v latinském znění „et cetera“, respektive zkratce „etc.“, která naznačovala obvyklou podobu příslušné formule. Opis listiny začínal slovy „My Ferdinand etc., oznamujem /.../“. V následujících opisech můžeme sledovat ještě odkazy na bezprostředně předcházející opisy, v nichž se určitá skutečnost vyskytovala, a posléze ji nebylo třeba opakovat, typicky datace, kde písař učinil odkaz na předchozí v závislosti jeho vydání – odkaz v takovém případě směřoval ke dni, měsíci či roku a měl ustálenou podobu latinských slov „ut supra“ či zkratky „uts“. U významně zkrácených opisů listin pro Radonice, Troskotovice, Chropyni, Litenčice a Prosiměřice ¹⁵⁹ se průběžně vyskytují ještě další latinské odkazy, které nemíří vždy ke konkrétním formulacím vyskytujícím se v předchozím zápisu, ale k všeobecné formě diktátu listin tohoto typu. Písař provedl zkratky opět latinsky slovy „ut in forma superiori“, „ut in forma communi“ či „ut in forma generi“.

Druhou řadu salbuchů tvoří opisy privilegií a panovnických konfirmací, ¹⁶⁰ přičemž opisované listiny neměly být vydány dříve než v roce 1580. Privilegia dochovaná ve druhé řadě salbuchů lze považovat za plnohodnotná, co se týče právní validity textů listin. Znaky do salbuchů malovány nebyly, nicméně se na příslušných místech nachází prázdná obdélníková pole, jež alespoň osvědčují, že miniatura v opisované listině byla zahrnuta. Číslování salbuchů odpovídá původní vídeňské řadě, kdy se počíná od druhé řady a salbuchy první řady mají pořadová čísla až 283–287.

renesanční heraldice (Znaky měšťanů Starého Města pražského v letech 1526–1618 ve světle salbuchů). Do-
končení z Heraldické ročenky 1993. Heraldická ročenka, 1994, s. 8.

158 CULKOVÁ, Dagmar: *Salbuchy*. Genealogické a heraldické listy 28(1), 2008, s. 25–37. Můžeme se odvolat i na zvyklosti kanceláře Vladislava II., jež představil MACEK, Josef: *O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského (1471–1490)*. Sborník archivních prací 2(1), 1952, s. 82–83.

159 Zápisy budou podrobněji rozebrány v předmluvě k rozboru formuláře na s. 118–122.

160 Na tomto místě připomeňme, že v roce 1659 Leopold I. vydal patent, jímž nařizoval, aby příjemci šlechtických listin z rakouských zemí nechali svá privilegia potvrdit, neboť podle něj často užívali práva, která již pozbyla platnosti. Touto akcí tedy mělo dojít k revizi právního pořádku v rakouských zemích. V českých zemích podobný patent vydal Josef I. v roce 1705 a poté ještě Karel VI. v roce 1721, nestanovili však povinnost konfirmování, viz např. HOUZAR, Petr: *Erbovní listiny Marie Terezie pro česká a moravská města*. Genealogické a heraldické informace 37, 2017, s. 59; podrobněji pak problematiku konfirmací zkoumal VAŠKŮ, Vladimír: *Panovnické konfirmace pro moravské kláštery v 18. století: novověké úřední revize středověkých a raně novověkých listin*. Brno 1981, s. 9–18.

Obdobně byly do register opisovány i listiny vydané biskupskou kanceláří v Olomouci. Jiná znění známe z kopiářů, tedy knih došlých písemností vedených příjemci.

Poslední typ pramenů reprezentují žádnou autoritou neověřené, tedy prosté, opisy a konečně koncepty. Nacházejí se nejen v SOkA, ale i ve fondech Česká dvorská kancelář (ČDK) a Stará manipulace (SM) v Národním archivu, či jiných paměťových institucích, například opis listiny pro Chudenice, který je uložen v místním muzeu. Prosté opisy byly vyhotovovány v plném znění a minimálně v jednom případě je doloženo, že se současně jedná o překlad do německého jazyka. Práce s koncepty nemohla přinést stejné výsledky jako práce s listinami či jejich plnými opisy, což příslušné lokality limitovalo téměř ve všech kapitolách.

V Národním archivu byly dále studovány fondy Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv a České gubernium.

Nakonec zmiňme deperdita, jež pro celý soubor předbělohorských znakových privilegií evidujeme celkem tři, a to listiny Petra Čertorejského z Čertorej pro Vranov nad Dyjí z roku 1568, listinu Maxmiliána II. pro Kdyni z roku 1570 a listinu Františka z Thurnu pro Březí z roku 1585.

V ideálních podmínkách probíhaly práce přímo s dochovaným materiálem, nicméně v několika případech nebylo z nejrůznějších příčin možné se k pramenům dostat, a proto došlo k využití přepisů textů listin pro potřeby studií. Zejména přepis listiny Jiřího z Karlovic pro město Jirkov.¹⁶¹ Některé prameny dnes již neexistují, a proto zbývá přepis jako jediné svědectví. V případě Bělkovic se přepis nachází v listinář Selského archivu.¹⁶² Část listiny pro Černovír byla opsána do novin Našinec.¹⁶³

Velmi často nebylo rovněž možné dostavit se do každé instituce osobně, a proto jsme uvítali možnost studia digitálních vyhotovení listin, která jsou buď zpřístupněna na nejrůznějších internetových portálech, nebo byly ochotně poskytnuty pracovníky příslušných archivů i jiných paměťových institucí. Za poskytnutou významnou pomoc patří všem zúčastněným veliký dík.

Nakonec se zmiňme o materiálu, který pro účely nedošel uplatnění, nicméně považujeme za vhodné jej alespoň připomenout jako další možnosti při bádání na poli komunální heraldiky obecně. Na prvním místě se jedná o Rybičkovu

161 RAK, Petr: *Znakové privilegium*. In: BOBKOVÁ, Lenka – KAISEROVÁ, Kristina (edd.): *Vindemia*. Sborník k 60. narozeninám Ivana Martinovského. Ústí nad Labem 1997, s. 43–54.

162 *Listinář „Selského archivu“*. Olomouc 4(4), 1905, č. 249.

163 *Z paměti černovířských*. Našinec XXVII, č. 93, 1901, s. 1.

sbírku opisů městských privilegií, kterou uchovává Národní archiv.¹⁶⁴ Antonín Rybička se dlouhodobě zajímal o městská práva a privilegia a v této sbírce shromáždil jejich české, latinské a německé opisy nejen z českých, ale i zahraničních archivů. Četné opisy byly publikovány v Pomůckách pro domácí heraldiku a sfragistiku.¹⁶⁵

Za zmínku jistě stojí i v první třetině 19. století pořízená Eichlerova topografická sbírka v Archivu Národního muzea, která byla založena na dotazníkové akci Josefa Eichlera.¹⁶⁶ Tento profesor malostranského gymnázia se zajímal o různé informace z dějin i současnosti všech lokalit pro zpracování Topografie Čech. Ve sbírce se nachází údaje nejrozličnějšího charakteru množstevně diferencované podle materiálu, znalostí, ale i ochoty místních představitelů či farářů. Pro naše potřeby je třeba vyzdvihnout nejen opisy archiválií, ale i otisky pečeti, a to nejen pečetidel platných v době pořízení sbírky, nýbrž všech, které byly k nalezení při jednotlivých úřadech.

V letech 1967–1970 se uskutečnila akce, jejímž výsledkem mělo být vydání publikace o znacích měst a městysů na území České socialistické republiky. Pracovníci příslušných archivů dostali za úkol shromáždit podklady, které následně zpracovala Komise pro otázky znaků měst pod vedením ředitele Archivu hlavního města Prahy Jiřího Čarka. V Národním archivu se ve fondu Ministerstvo vnitra ČSR/ČR, Praha nachází například přepsané listiny, které jsou v digitalizované formě přístupné na počítačích v badatelně.

164 Národní archiv v Praze, Sbírka Rybičkova opisů městských privilegií 1197–1784.

165 Citováno na s. 16 v pozn. 43.

166 Archiv Národního muzea, Sbírka G – Eichlerova topografická sbírka 1825–1832; viz také např. WOITSCHOVÁ, Klára: *Otisky dějin. Pečeti Eichlerovy sbírky*. Praha 2013.